

„A külön élet vágya”

Prohászka Ottokár gr. Széchenyi István vallásosságáról
elhangzott gr. Széchenyi István halálának 165. évfordulóján a
Belvárosi Nagyboldogasszony Főplébánia templomtemplom

A mai emlékezésen, a szentmise után, a Belvárosi templom szakrális térében, ahol 1860-ban gr. Széchenyi István nagycenki temetését követően tízezrek gyűltek össze a gyászmisére és a hálaadásra, az ilyen alkalmakon nem szokványos témában szeretnék Önökkel együtt gondolkodni.

Mivel magyarázható gróf Széchenyi István egyedülálló országépítő tevékenysége, melyek voltak az indítékai, a motivációi, hol, miben rejlett az erő a megvalósításhoz? Ha szeretnénk őt jobban megérteni, ha szeretnénk *„hasznosítani a Széchenyi szellemében rejlő kincset”*, mélyebbre kell hatolnunk.

„Széchenyi rendszere és az abban megnyilatkozó szellem drága közkincs, melyet mindig, de főleg a közerkölcsök tekintetében sivár napjainkban nem hasznosítani olyan hiba, mely már bűn számba megy... közel háromnegyed század telt el, mióta azt teljesen bírjuk, s csak most kezdünk ebbeli mulasztásunk tudatára jutni.” Gaál Jenő

A vizsgálódásban segítségemre a Gaál Jenő által, 1911-12-ben a Nemzeti Múzeumban Dísztermében Széchenyi-Cyclus címmel rendezett sorozat, melynek előadásai nem sokkal később a Franklin társulat kiadásában jelentek meg két kisebb kötetben: *Széchenyi eszmevilága* címmel.

Az előadók megválasztásának fontos szempontja volt, hogy olyan személyek legyenek, akikre *„a nemzet szívesen figyel”* - így szinte magától értetődő volt, hogy gr. Andrássy Gyula, Beöthy Zsolt, gr. Vay Gáborné mellett Prohászka Ottokár püspök is az előadók közé került.

Hogyan gondolkodik Prohászka Ottokár, a teológus, filozófus, a híres hitszónok, a püspök, a közéleti szereplő a legnagyobb magyarról? Mi indítja arra, hogy tisztelettel és lelkesedéssel szóljon az államférfiről, Széchenyi Istvánról, miközben tisztán látja a gróf életének buktatóit, lelki konfliktusainak, önemésztő vívódásának okait? De látja, érzi és érti nemzetépítő tetteinek valódi mozgatórugóját is.

A 25 kötetből álló életműve 12. kötetében „Írók és államférfiak” c. fejezetben található a „Gróf Széchenyi István vallásossága” címet viselő 1912. december 17-én hangzott el a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében. Prohászka adózni kívánt

„a szellemnek, mely konfliktusaiban épen oly nagy, mint befejezett műveiben.”

Elöljáróban leszögezhetjük, hogy Széchenyi nagy alkotásainak, állandó, nyughatatlan tettvágyának, újító szándékának mozgató rugója és erőforrása: istenhite volt.

„Előttem – csak az látszik talpra esettnek, aki csend és béke közt naponta felemeli lelkét a Legdicsőbbhöz, akit nem megérteni akar, hanem benne nyugalmat találni.” -vallja.

A gróf folyamatosan kételyekkel küzd, érzelmi és hangulati egyensúlya változó, gyakran elkeseredik.

Széchenyi a liberalizmus híve volt akkor, amikor kortársai közül sokan fennhangon hirdették a vallások egyenjogúságát és eközben egyikhez sem kötődtek.

Széchenyi megtartotta a parancsokat, a vallási előírásokat, ragaszkodott az évenként legalább egyszeri gyónáshoz, és a vallásgyakorlat hagyományos formáihoz, mert akik ezt megvetik rossz hatással vannak azokra, akik rájuk figyelnek. Az emberek ostobább része a magasabb állásúhoz természetesen vonzódik és követi példáját.

A gróf Naplójában olvashatjuk *„Én az önmegtagadásra mindig könnyen rá tudtam szálni magam s nem áttallottam a legbutább olasz pap előtt feltárni egész valómat, s keserves könnyözönben áradozni.”*

Gondolkodásában a hit és a gyakorlat nem ellentétei egymásnak.

Prohászka püspök gondolatmenete is a hitnek és a gyakorlatnak az általános felfogás szerinti szembenállását cáfolja. A cáfolat Prohászka vallás definíciójából következik: *„a vallás a lélek eleven, személyes viszonya lesz Istenhez, a transzcendentális valósághoz, eredeti, egyéni s meleg kapcsolódás lesz Vele „a Valakivel”, mely kapcsolódás a lélekben, mint tisztelet, hódolat, odaadás, bensőség, szeretet s megnyugvás jelentkezik.”*

A vallás tehát, mint személyes, közvetlen kapcsolat, ellentétben a világnézettel, mely szemlélet és ismeret, a gyakorlatban megvalósuló tettekkel keresi a kapcsolatot a világot teremtő és fenntartó, abba észszerűséget és célirányosságot plántáló Istennel. „*Széchenyi Istvánnak ilyen, a világon túlira beállított lelke van.*” - állapítja meg a püspök.

Prohászka kijelenti, hogy az a vallásosság, mely cselekedetekben, gyakorlati tettekben nem jelenik meg, értéktelen, elméleti. Ezért Széchenyi esetében az irányultságot, „*az élet összes értékeiben való konkrét állásfoglalását*”, az „*öntudat nagy orientációját*” vizsgálja.

Nem magát a tevékenységet és annak, eredményeit, hanem azokat a válaszokat, melyeket a lélek az élet nagy kérdéseire ad.

Széchenyi folyamatosan változásra, megújulásra ösztönöz, mert Magyarország felemelkedését kívánja, de tudja, hogy az út a szellemi igények kielégítésre csak gazdasági fejlődés révén lehetséges. Világ című művében így ír: „*az embernek legszebb tulajdona a szép lélek, csak az, és nem egyéb határozza meg valódi becsét*”.

Prohászka Széchenyi életében a gyakorlati érzéket és a magasba irányultságot, egységben lévőnek látja, mert a gróf nem filozófiai rendszereket teremt. Folytonosan meditáló, imádkozó, teológiai hajlama ellenére sem elvont világnézet kidolgozásán fáradozik, hanem istenkapcsolat kialakításán. Gyakorlati tevékenységben megnyilvánuló kapcsolatról van szó, mely meghatározza az életet. Széchenyi látta, hogy „*...egyik vallás a másik után tünedezik el ugyan a föld színéről, de a vallásos érzület, amely ezt alkotta, sohasem lesz kioltható az emberek szívéből*” – hiszen ez az ember teremtettségének lényege, az isteni kéz lenyomata a lélekben.

Prohászka szép, költői megfogalmazása rávilágít Széchenyi vallásosságának lényegére:

„*...gyakorlati lelke oly földszagú volt, mint a friss szántás; gondolataiból, s gondjaiból kenyérillat áradt, de azért épp úgy érezte az erős életnek azt a másikat, nem kenyér, de lélek illatú szükségletét, azt, hogy kapcsolatban álljon az érzék felettivel.*”

A gróf mindenben a lényegit keresi, ami vallási vonatkozásban nem más, mint a helyesen értelmezett szeretet. Vallási toleranciájának több alkalommal hangot ad írásaiban, de a mérték e téren is a gyakorlat *„tartsa meg mindenki saját hitvallása formáit; ez szükséges. De a fő dolog mégis az marad, hogy embertársaival jót tegyen.”* (Önismeret.219) Ebben rejlik Széchenyi hitének egyik lényegi vonása, s ebből fakad a másik is a „reformátori irányzat”.

A változtatás, a jobbítás szándéka mélyen gyökerezett lelkében. A törekvés és a tettvágy a tökéletesség felé, azonos az egyetlen személyes tökéletesség, az Isten felé vezető úttal. Göröngyök, buktatók, nem egyszer kétségbeesés, önmaga fizikai és pszichikai korlátainak ismerete és állandó megtapasztalása mellett sem adta fel a küzdelmet. Ebben a vonatkozásban sok hasonlóság fedezhető fel Prohászka életgyakorlatával, aki vallja *„a vallásos lélek ugyanis az elégedetlenség érzetére a különb élet vágyának reakcióival felel”* tettekkel válaszol, gyakorolja a türelmet és éleszti magában a reményt.

Az elégedetlenség azonban olykor roppant erővel jelentkezett Széchenyi életében, „vészt hozó erővel”, ahogyan Prohászka fogalmazta. A korlátokat a világban, főként önmagában élte meg fájdalmasan. A skrupulus lelkiismeret vágyai, a környezet értetlensége, gyakorta kisztílú volta, nyomasztó erővel húzta vissza,

A hit azonban a szorongató helyzetekben valódi életforrásnak bizonyult. A gróf hitte, hogy az élet munka és szolgálat, magát pedig a nemzet első napszamosának tekintette.

A munkát elsősorban nem külső művekre és társadalmi feladatokra, hanem az élet értékeinek saját öntudatában való megteremtésére irányította.

Prohászka szerint Széchenyi szkeptikus volt, nem cinikus. És mindig újra kiemeli, hogy a legnagyobb magyar vallásossága elsősorban erkölcsi és gyakorlati irányultságú volt. A tökéletesség mércéje nem a szó vagy az írás, bár mindkettő használatára gyakran nyílt alkalma (lásd országgyűlési felszólalások, nyomtatásban megjelent művek sora), hanem a tettek és az élet milyensége.

Üdvölközte című írásában így vall erről: *„A tökélyhez való közeledés boldogít, mert az Istenhez való nagyobb vagy kisebb hasonlóságot foglalja magába.”*

Ottokár püspök összegzésül felteszi a kérdést: Sikerült-e Széchenyinek önmagában kialakítania *„egy erősen konstruált, jól megrajzolt vallásos típust?”* Nem, állapítja meg, *„mert hiányzott belőle a test, a lélek, a szellem és az idegerő összhangja.”*

Széchenyi ingadozó lelkiállapota, borúlátásra való hajlama, gyakori homályos látása, olyan teher volt, melyet egész életén át hordozni kényszerült.

„A hiányok úgy rémítették, hogy szenvedés lett észrevezetésükről, és a fejlődés szükségességét oly élesen érezte, hogy kínja lett a magyar elmaradottság.”

Ha bánkodott, rémképekké vált a bánat. A gyakori eredménytelenség, a környezet folyamatos újításokkal szembeni ellenállása emésztette. A siker gyakran szintén aggasztotta, mert félt a túlzásoktól. Az általa elindított nagyszerű folyamatok révén okozónak és a sikertelenség, a bukás előidézőjének érezte magát, ahogyan ez az 1848/49-es forradalommal idején is történt. Ezután következett az összeomlás és került Dr. Görgen döblingi elmeegógyintézetébe, ahonnan 1860. április 8-án elkövetett öngyilkossága után csak holtan tért vissza szeretett hazájába, ahol április 11-én helyezték örök nyugalomra Nagycenken.

Teljes életgyakorlatának erkölcsi irányultsága minden területen megnyilvánul. A jólétet, a kultúrát, a haladást, az erőt, egészséget, ügyességet, a szerelmet és a házasságot értéknek tartotta. A világ alakításában, állandó tökéletesítésében az isteni akaratot tisztelte, és ehhez igazította saját emberi akaratát. Az isteni és az emberi akarat egyesülése páratlan, világtörténelmi jelentőségű erő.

A földi létben minden csak időben valósulhat meg, mely véges, de nem áll szemben az Örökkévalóval. Így látta Széchenyi, s ezt Prohászka is kiemeli, ezért nem állították szembe a két valóságot, az időleget és az örökkévalót. Ebben az értelmezésben az idő, az élet, a munka, a földi lét szépsége és szelleme, erkölcsi érzékké válik. (P.289)

Széchenyi lelkiiségének fontos, szintén gyakorlati vallásosságából fakadó, és tettekben megvalósuló dimenziója, szociális érzékenysége, reménye a jobb és a szebb élet megvalósításának lehetőségében.

Aki úgy tisztelte a munkát, mint gróf Széchenyi István nem hagyhatta figyelmen kívül a robotoló és nélkülöző sokaságot, azokat, akik nélkül a feudális rendszer nem létezhetett volna. Mivel alapvetően a haza méreteiben gondolkodott, reformátori tervei nem szorítkozhattak csupán a nemességre. (Ennek igazolására beszédes példa a hídpénz mindenki számára érvényes egységes fizetésének gondolata, melyet az ősiség alapján szerzett jogait hangoztatva a nemesség nagy része látványosan bojkottált, hátráltatva ezzel a Lánchíd megépítését.)

Igazságot, boldogságot akart, „*Honunk minden lakosának polgári létet adni.*” -írta. A közjó megvalósulása alapján működő közélet megteremtésén munkálkodott a közértelmesség jegyében.

Szóképzései beszédesen jelenítik meg gondolkodásmódját, melynek mélyén ott rejlik a teremtettség tényéből fakadó Isten előtti egyenlőségbe vetett hit.

A szociális érzékenységről híres főpap, Prohászka Ottokár, különös intenzitással élte át a rászorult tömegek felemelésének és ezáltal szenvedései csökkentésének szükségességét. Prohászkanak és Széchenyinek is meggyőződése volt, hogy jólét és erkölcsi kultúra nélkül nem lehetséges felemelkedés. Ebben az erkölcsi erőterben érthető meg Széchenyi eltökélt harca a gazdaság felemeléséért, a modernizációért, az élet legkülönbözőbb területeinek fejlesztéséért, hitellel, híddal, hengermalommal, színházzal, lótenyésztéssel, lóversenyzéssel, kaszinóval stb. S ezeken a területeken, ahogyan Prohászka fogalmazta „*Önző s hideg számítással, kérlelhetetlen következetességgel, hibák ostorozásával, saját izzó érzelmeinek elhallgattatásával*” küzdött.

Volt-e reformátori talentuma?

kérdezi a folytatásban Prohászka és megállapítja, hogy a gróf nagymértékben rendelkezett ezzel a talentummal, melynek kifejtését azonban túlzások, váratlan érzelmi kitörések gátolták.

Volt-e államférfiúi tehetsége? –s a határozott igen válasz után megállapítja, *„de tarkázva romantikával, látással s rémlátással, megnyugvással – háborgással, kitartással – ingadozással. Befejezett, tökéletes típust egy irányban sem adott”*

Miben áll akkor Széchenyi értéke? teszi fel a kérdést a püspök.

Vitathatatlan, hogy nagyszerű jellemvonások sorozatával és vallásos lélekkel rendelkezett. Talentumait a nemzet javára kamatoztatta. Prohászka a teológus, a szigorú főpap Széchenyi vallásosságának ismeretében öngyilkosságát is értelmezi. Nem ítéli el, mert *„A vallásos lelkületnek e nagy vonásait nem borítja el a pisztolylövés füstje, s nem törli el az öngyilkos vére, mert méltán mondhatjuk, hogy ez nem lelkének, hanem földűlt, s szenvedő természetének volt végzetes sugallata.”*

Élete utolsó naplóbejegyzése: 1860. április 1-jén írta. *„Nem tudom megmenteni magam „ és*

1860. április 8-án maga ellen fordítja fegyverét.

Húsvét hajnala volt, mely – a hívő ember számára a feltámadás, az örökélet reményének ünnepe
Véletlen időzítés lett volna?

Gróf Széchenyi István iránt érzett tiszteletéről Prohászka előadásának záró hasonlata tanúskodik. A reneszánsz zsenihez, minden idők legnagyobb szobrászához, Michelangelóhoz hasonlítja, kinek keze alól egyszer-egyszer elfogyott a márvány, ezért nem alkotott mindig tökéletes műveket és sok befejezetlen alkotás bizonyítja gigantikus terveit. Ez azonban nem csökkenti nagyságát, nem halványítja el fényét, mely már évszázadok óta ragyog. Széchenyi esetében, ahogy írja: *a psyche adott volt, a physis azonban „nem futotta”.*

Prohászka úgy látta, hogy a hétköznapi emberhez Széchenyit gyengeségei, hiányosságai még közelebb hozzák, elérhetővé teszik a legnagyobb magyar alakját, emlékét, melyet így *„még hívebben, még melegebben”* őrizhet meg az utókor.

Így válhatott reménnyé az emlékezet. (Arany János)

Széchenyi István utolsó vállalkozását is a hit ügyének szenteli.
1860. januárjában magához hívhatja Ybl Miklóst, hogy megrendelje nála a nagycenki Isten háza, a Szent István templom újjáépítését.
Elkészültét azonban már nem érte meg.

Prohászka Ottokár, Magyarország apostola és tanító mestere emlékére Székesfehérvár városa templomot emelt.

A gondolatsort zárják Németh László Széchenyi c. drámájának találó sorai:

*„Minden fej Isten kápolnája.
De a Széchenyié: székesegyház.”*

Kőrösiné dr. Merkl Hilda
a Széchenyi Baráti Kör alapító elnöke

Irodalom:

Prohászka Ottokár: *Ünnepnapok. Emlékezések*. XII. kötet. In: Összegyűjtött munkái. Szerk. Schütz Antal. I-XXV. Szent István Társulat. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest. (PO.)

Széchenyi eszmevilága. I-II. Szerk. Gaál Jenő. Budapest, Franklin Társulat. 1914.

Gergely András: *Széchenyi eszmerendszerének kialakulása*. Budapest, 1972.

Zakar Péter: *Széchenyi István gróf vallásossága*.

In: Széchenyi Magyarországa és Európa. Tudományos konferencia Budapest 2000. szept-21-23. Szerk. Buday M.-Kőrösiné Merkl H.- Pelyach I.-Simon V. P. Széchenyi Társaság, 2004.

Bozóki Mária: *Széchenyi hite*. Széchenyi Társaság. Budapest, 1990.